

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.253:355.40(497.1:569.4)"1946/1990"

Prejeto: 18. 10. 2016

Od jugoslovansko-izraelskih do slovensko-izraelskih odnosov v luči dokumentov uprave državne varnosti: sodelovanje med UDV in Mosad od leta 1946

LJUBA DORNIK ŠUBELJ

doktorica zgodovinskih znanosti, upokojenka,
Kamnogoriška 53, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: ljuba.dornik.subelj@gmail.com

*»Vi ste mediteranska dežela in mi smo mediteranska dežela. Oboji se borimo proti imperializmu. Ni razloga, da med nami ne bi bilo tesnih vezi. Pomagajte nam, s čimer lahko, in upam, da bomo nekoč mi pomagali vam.«
Yeshayahu Dan Edu Brajniku v prvem razgovoru decembra 1946.¹*

Izvleček

Avtorica v prispevku obravnava sodelovanje med obveščevalnima službama Jugoslavije in Slovenije kot njenega dela z obveščevalno službo Izraela po dokumentih, ki jih hrani *Arhiv Republike Slovenije*. Sodelovanje je potekalo pred ustanovitvijo države Izrael v zvezi z naseljevanjem Judov iz vse Evrope v Palestino. V času prekinitve diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in Izraelom leta 1967 so se tajni stiki med državama nadaljevali z aktivnostjo Eda Brajnika in Shaikeja Dana vse do Brajnikove smrti. Nadaljevali pa so se tudi po njej ob nadaljnji aktivnosti Shaikeja Dana z vzpostavitvijo stikov z Mosad.

Ključne besede:

Uprava državne varnosti,
Mosad,
Edo Brajnik,
Shaike Dan,
Šimon Peres,
Marko Zore,
Luka Koper

Abstract

FROM YUGOSLAV-ISRAELI TO SLOVENIAN-ISRAELI RELATIONS IN
THE LIGHT OF THE STATE SECURITY ADMINISTRATION DOCUMENTS:
COOPERATION BETWEEN STATE SECURITY ADMINISTRATION (UDV) AND
MOSSAD SINCE 1946

In this contribution the author discusses the cooperation between Yugoslav Intelligence Service and Slovenia, as well as their work with Israeli Intelligence Service according to documents kept by the *Archives of the Republic of Slovenia*. The cooperation took place before the creation of the State of Israel regarding the settlement of Jews from all over Europe in Palestine. At the time of the interruption of diplomatic relations between Yugoslavia and Israel in 1967, the secret contacts between the countries continued due to Edo Brajnik and Shaike Dan until Brajnik passed away. They continued even after Brajnik's death with further activity of Shaike Dan by establishing contact with Mossad.

Key-words:

State Security
Administration,
Mossad,
Edo Brajnik,
Shaike Dan,
Shimon Peres,
Marko Zore,
Port of Koper

¹ Režek: *Jugoslavija in nastanek Izraela*, str. 370.

Uvod

Z vprašanjem odnosov med Jugoslavijo in Izraelom oz. med njenima predstavnikoma Edom Brajnikom in Shaikejem Danom sem se ukvarjala že ob objavi arhivskih virov *Prijatelj ali sovražnik? Dokumenti o stikih med Edom Brajnikom in Danom Shaikejem (1944–1980)*, ki so objavljeni v *Virih* št. 32 leta 2011. Ta članek se po krajšem povzetku že objavljene problematike nadaljuje z dopolnitvijo podatkov iz arhivskih dokumentov, ki takrat še niso bili dostopni. Poudarek je na nadaljevanju sodelovanja med *Upravo službe državne varnosti* (UDV) in Danom, ki so mu določili novo tajno ime Albert in za stike z njim zadolžili Marka Zoreta. O stikih so obveščali tudi vodstvo *Zveznega sekretariata za notranje zadeve* v Beogradu, vendar selektivno, vsi podatki o stikih pa so bili dostopni slovenskemu političnemu vrhu. V tem času, predvsem po letu 1987, so bili vzpostavljeni tudi stiki z izraelsko obveščevalno službo Mosad, ki so omogočili izmenjavo informacij o stanju na Bližnjem vzhodu in v veliki meri o notranjepolitičnih razmerah v Izraelu. Diplomatski odnosi z Jugoslavijo do leta 1990 niso bili obnovljeni, diplomatski odnosi med Slovenijo in Izraelom pa so bili vzpostavljeni 28. 4. 1992.

Stiki med državo Izrael in Jugoslavijo oz. njenima obveščevalnima službama segajo v čas, ko ne ena ne druga država uradno še ni obstajala. Država Izrael je nastala maja leta 1948 na ozemlju Palestine, britanskega protektorata, kamor so se naseljevali Judje v skladu z *Balfourjevo deklaracijo* že od dvajsetih let dvajsetega stoletja, a v omejenem številu. Ker so bili v drugi svetovni vojni ena največjih žrtev nacizma, ko so Nemci v holokavstu – judovski izraz zanj je Shoah – uničili z deportacijami, množičnimi poboji in zažiganjem v uničevalnih koncentracijskih taboriščih 6 milijonov Judov, je bil načrt sionističnega gibanja, da na ozemlju Palestine naselijo prav tako število judovskih prebivalcev in ustanovijo svojo državo. Za naseljevanje so ustanovili organizacijo Mosad, ki je vodila, financirala in organizirala ta naseljevanja. Iz dela te organizacije je leta 1951 nastala tudi obveščevalna služba izraelske države Mosad, ki jo je ustanovil prvi predsednik Izraela David Ben Gurion, njeno področje delovanja pa je bilo obveščevalno delo v tujini, med drugim tudi lov na nacistične zločince, kot je bil npr. Adolf Eichmann, ki so mu po zajetju v Latinski Ameriki sodili leta 1961 v Izraelu, ali pozneje obračun z arabskimi teroristi, ki so na olimpijskih igrah v Münchnu leta 1972 zajeli in pobili izraelske športnike.

Na drugi strani je država Jugoslavija, ki so jo sile osi napadle brez vojne napovedi 6. 4. 1941 in je kapitulirala po desetih dneh, ponovno nastala po koncu druge svetovne vojne leta 1945 po uspešni narodnoosvobodilni vojni, s katero je z lastno partizansko vojsko in s pomočjo zaveznikov premagala okupatorje. Josip Broz Tito kot vodja odporiškega gibanja, ki se je na strani zavezniških sil borilo proti večkrat močnejšem nasprotniku – nemški armadi, ki je po porazu in kapitulaciji Italije in njenem izstopu iz vojne zasedla celotno ozemlje Jugoslavije, je v letu 1944 v boju s partizani vezal 24 nemških divizij.² Zato je bil edina oseba, na katero se je preko Vladimirja Velebita obrnil s pismom Svetovni judovski kongres z željo, da bi pred grozečim holokavstom rešil Jude na Madžarskem.³ To je bilo maja 1944, prav v času, ko je bil v Drvarju tudi Edo Brajnik, ker je tja prispel z Ivanom Mačkom - Matijo po navodila o reorganizaciji varnostne službe po ruskem vzgledu. Ob desantu Nemcev na Drvar so prav slovenski varnostniki, med njimi tudi Brajnik, dejansko rešili Titu življenje, iz Drvarja na Vis pa so ga evakuirali Britanci. Rusi oz. general Kornjejev, ki je bil septembra 1944 na poti v Bari na razgovor s Churchillom, ga je tajno pripeljal v Krajovo na sestanek z Rdečo armado, da bi se dogovorili za pomoč pri osvoboditvi Beograda.⁴

² Egemen: *Turkey's intelligence diplomacy during the Second World War*, str. 93–94.

³ Šubelj: *Prijatelj ali sovražnik?*, str. 28–30.

⁴ Romerstein: *Aspects of World War History Revealed Through »ISCOT« Radio Intercepts*, str. 21.

Namen sestanka, na katerega sta prišla iz Slovenije Brajnik in Maček, je bil seznanitev z reorganizacijo obveščevalnega sektorja. Po navodilih sovjetskih inštruktorjev je bil maja 1944 ustanovljen *Oddelek za zaščito naroda* (OZNA), ki je bila vse od ustanovitve pa do reorganizacije marca 1946 v sestavi JLA in podrejena *Ministrstvu za ljudsko obrambo* začasne vlade DFJ. Nastala je po sovjetskih vzorih, pri njenem organiziranju so bili aktivni sovjetski svetovalci in njena naloga je bila enaka kot naloga podobne sovjetske protiobveščevalne organizacije SMERŠ – Smrt špijonom – to je obračun z nasprotniki.⁵ Takoj po izvedenih volitvah leta 1945 in konstituiranju nove oblasti je prišlo do preimenovanja OZNE v *Upravo državne varnosti* (UDV) – in izločitve njene obveščevalne in protiobveščevalne funkcije, ki sta prešli v okvir *Ministrstva za notranje zadeve*, medtem ko je v okviru *Ministrstva za ljudsko obrambo* ostal njen vojaški protiobveščevalni del. UDV je tako postala prava politična policija po vzoru sovjetske NKVD ne le do spora s Kominformom, ampak v še večji meri po njem. Edo Brajnik je bil na čelu protiobveščevalnega oddelka vse od ustanovitve leta 1946 do leta 1966. Tudi po umiku v Slovenijo in težavah, ki jih je imel ravno zaradi sodelovanja s Shaikejem Danom, ki pa je ostalo nekompromitirano vseh 35 let do njegove smrti, je sodeloval pri vzpostavitvi jugoslovansko in še posebej slovensko izraelskih odnosov. Stiki z Danom pa so se z njegovim naslednikom še nadaljevali.

Shaike Dan ni bil član Mosada, bil je nad njim kot eden od ustanoviteljev Izraela in skupaj z Davidom Ben Gurionom in Goldo Meir zaslužen za njegov nastanek in razvoj. Če je ob ustanovitvi imel Izrael nekaj čez 500.000 judovskih prebivalcev in jih ima po šestdesetih letih čez 5 milijonov, ima za več kot milijon naselitev zasluge prav Shaike Dan.

Zgodovina Mosada sega v trideseta leta dvajsetega stoletja, ko je sionistično gibanje ustanovilo Mosad, v hebrejščini bolj znano kot organizacijo z nalogo, da organizira ilegalno preseljevanje Židov iz Evrope v Palestino. Pod okriljem Mosada je tedaj delovala služba Rehesh, ki je bila zadolžena za nabavo orožja in druge vojaške opreme, s katero so se druge organizacije v Palestini borile proti Arabcem in britanskim silam. Rehesh je imela lastne agente, s pomočjo katerih je nadzorovala pošiljke orožja in skrivališče zanj. Organizacije, kot so bile Haganah, Stena in druge, ki so takrat prav tako delovale na palestinskem ozemlju, so pozneje prerasle v pravo vojsko izraelske države.⁶

Leta 1951 je bila pod vodstvom Davida Ben Guriona izpeljana reforma takratne izraelske obveščevalno-varnostne agencije. Nastal je Mosad, v hebrejščini Ha Modein Vetafkidin Meyuhadim, to je inštitut za obveščevalne in posebne naloge, ki deluje predvsem v tujini. Odgovoren je za operacije, kot so: vohunjenje, protiteroristične aktivnosti in nadzorstvo, predvsem v državah, ki niso v neposrednem konfliktu z Izraelom. Aprila leta 1951 je bil za šefa imenovan Reuben Shoah, vendar ga je čez dobro leto zamenjal Iser Harel, ki ga je vodil do leta 1963. Pri tem so razpustili politični sektor, njegove naloge in del osebja so prešli v predstrukturiran Mosad oziroma takrat *Inštitut za koordinacijo*. Šele leta 1963 je služba prevzela današnji naziv. Pravna podlaga Mosada je osnovni zakonik o vladi, ki določa, da mora delovati v korist države, vendar brez zakonskih omejitev. Direktor Mosada je neposredno odgovoren predsedniku vlade, kateri ga tudi imenuje. Njegov mandat ni omejen. Hkrati s svojo funkcijo kot direktor Mosada predseduje komiteju šefov obveščevalnih in varnostnih služb – Varash. Direktor je neposredno nadrejen šefu za koordinacijo, šefu tajnih informacij in izvršnemu direktorju ter vodi vse oddelke.

Shaike Dan je za svoja prizadevanja in pomoč državi dobil od Jugoslavije in nato od države Slovenije dve odlikovanji: leta 1990 od jugoslovanske države

⁵ Šubelj: *Ozna in prevzem oblasti 1944–1946*, str. 430–432.

⁶ Orosel: *Primerjava obveščevalno-varnostnega sistema Republike Slovenije in Republike Izrael*, str. 10, 14 in 24.

red jugoslovanske zastave z lento, ki so mu ga podelili 2. 3. 1990 v vili Podrožnik v Ljubljani, in slovensko odlikovanje leta 1994. Predlogu za jugoslovansko odlikovanje Dana oz. Alberta, kot je v svojih informacijah slovenska Služba državne varnosti preimenovala Shaikeja Dana po smrti Eda Brajnika, ko je stike z njim nadaljeval Marko Zore, je priložen opomnik o stikih in sodelovanju z Danom. Opomnik je februarja 1989 poslal republiški podsekretar Ivan Eržen Stanetu Dolancu, takrat podpredsedniku predsedstva SFRJ, jugoslovansko odlikovanje pa mu je izročil v vili Podrožnik v imenu Jugoslavije Dušan Šinigoj, predsednik *Izvršnega sveta SRS* leto pozneje.⁷ Ker so v tem opomniku na podlagi dokumentov, ki mi med pisanjem prvega prispevka še niso bili dostopni in ki jih je imela slovenska SDV, zelo natančno opisani stiki in sodelovanje z Danom, ga v nadaljevanju povzemam.

Dan se je v Jugoslaviji pojavil leta 1946 v skupini britanskih novinarjev, kar se je izkazalo kot 'pokritje' za stike s preostalimi židovskimi skupnostmi v Jugoslaviji. Na ravni zveznega ministrstva za notranje zadeve je bila uvedena akcija povezave in sodelovanja z ilegalnimi aktivisti *Židovske agencije*, zadolženimi za izseljevanje Židov iz vzhodnoevropskih držav. Z jugoslovanske strani je vodil akcijo funkcionar OZNE Edo Brajnik - Štefan (umrl leta 1983) s pomočnikom Vitkom Hlajem (takrat upokojemcem v Kopru). Na izraelski strani je bil glavni akter in sogovornik Brajnika Dan Trachtenberg, alias Frenkel, alias Lejbel, ki se je po normalizaciji v Izraelu preimenoval v Yeshayahu Dana. Dan je bil tedaj operativec tajne židovske organizacije za ilegalno doseljevanje Židov v tedanjo Palestino pod britanskim mandatom z nazivom Mosad Aliya Beth, ki jo je ustanovila *Židovska agencija (Jewish Agency)* leta 1937 za reševanje Židov pred nacizmom. Ta organizacija po navedbah Dana ni bila nikoli ukinjena in še obstaja z velikim proračunom in osebjem ter mrežo izpostav po svetu. Dan je organizacijo določen čas vodil, vendar je ne gre zamenjevati z izraelsko obveščevalno službo *Mosad*, ki je bila ustanovljena kot samostojna organizacija šele leta 1951 in je prej delovala v okviru zunanjega ministrstva. Se pa delo obeh organizacij prepleta in prisoten je medsebojen pretok kadra. Akcija medsebojnega obveščevalnega sodelovanja in tajnih dejavnosti gospodarskega, političnega in humanitarnega značaja je tekla od leta 1946 do leta 1966, ko je bilo prekinjena ob brinskem plenumu. Tedaj je krajši čas namesto Brajnika, ki se je vrnil v Slovenijo, vzdrževal stike z Danom funkcionar Službe državne varnosti Zveznega sekretariata za notranje zadeve (SDV) Branko Damjanović. Kmalu po prekinitvi odnosov z Izraelom leta 1967 je Brajnik ponovno začel vzdrževati stike z Danom ob soglasju in usmeritvi *Zveznega sekretariata za zunanje zadeve* in ob vednosti ZSNZ. Stiki so bili prekinjeni samo v času hude bolezni Brajnika 1981–1983, vendar so bili stiki na pobudo Dana s Hlajevo pomočjo obnovljeni še pred Brajnikovo smrtjo. Od tedaj je stike z Danom vzdrževala SDV *Republiškega sekretariata za notranje zadeve Slovenije (ZSZZ)*, vzporedno pa so delno obnovili stike med službama.

V prvem obdobju med letoma 1946 in 1966 so z dovoljenjem ZSNZ tekli transporti Židov iz Romunije, Madžarske, Bolgarije in Poljske do pristanišča Bakar, od koder jih je Danova organizacija z ladjami prevažala v Palestino mimo britanske blokade. Za to akcijo je imel Dan operativni štab v Zagrebu. Pred ustanovitvijo Izraela je bilo prepeljanih okoli 50.000 ljudi. Jugoslaviji so plačevali prevozne stroške. Komandant dveh transportov je bil oficir Hagane Yossi Harel, pozneje general v izraelski vojni obveščevalni službi, ki je nato kot poslovnež in mednarodni finančnik posloval z Jugoslavijo.

Med januarjem in septembrom 1948, najkritičnejšim obdobjem boja Izraela z Arabci, so omogočili preko ozemlja Jugoslavije številne Transporte orožja. Po Donavi iz ČSSR do Vukovarja in potem po železnici do pristanišča Šibenik

⁷ SI AS 1931, t.e. 2658, RTZ 750.

so bili prepeljani tanki, topovi in minometi ter na stotine ton lahkega orožja in streliva. Izraelci so plačevali vsak transport posebej. Na razpolago so dobili zasilno letališče pri Nišu za vmesne postanke in oskrbo goriva za več 10 nablavljenih lovcev v ČSSR in Nemčiji, ki so od tam leteli naravnost v Izrael. Dan je poudaril, da je Jugoslavija s tem usodno pomagala Izraelu pri zmagi nad zvezo arabskih držav v vojni 1948/49.

Dan je, na prošnjo Borisa Kidriča, organiziral nabavo 5 kompletov vrtalne opreme za nafto in tudi financiral nakup 259 vagonov tega materiala so Izraelci večje zavito pripeljali do Jugoslavije in tako prebili embargo, ki je na Zahodu veljal za izvoz v Jugoslavijo. Podobno so omogočili nabavo prvih visokih peči in posredovali, da je Jugoslavija lahko z Američani sklenila pogodbo za postavitev valjarne v Zenici. V najkritičnejšem času ekonomske blokade z Vzhoda so Jugoslaviji pomagali nabavljati bombaž, kavčuk, nafto in njene derivate ter pozneje penicilin.

Na osnovi dogovora med Brajnikom in Danom avgusta 1950 je skoraj tri leta teklo posebno vojaško-obveščevalno sodelovanje med državama. Jugoslovanska stran, ki je posebno zato poslala v Egipt in Libanon tri obveščevalne oficirje, je zbirala vojaške in druge podatke o arabskih deželah. Največ vojaških podatkov je bilo zbranih v Egiptu na podlagi strokovnih napotkov izraelskih obveščevalcev. Izraelci so preko svojih baz v vzhodnoevropskih deželah in od Židov, ki so se od tam izseljevali, zbirali predvsem podatke o vzhodnoevropskih armadah in razmestitvi sovjetske armade v Avstriji, Romuniji in na Madžarskem ter o stanju v Albaniji in njeni armadi. Podatke so si izmenjevali v Parizu in so bili ocenjeni kot obojestransko koristni.

Leta 1963 je preko Dana tekla izmenjava pisem med predsednikom Titom in predsednikom vlade Ben Gurionom s ciljem, da Tito posreduje pri egiptovskem predsedniku Naserju za mirovna pogajanja med Egiptom in Izraelom. Leta 1965 je Dan nosil podobne poslanice predsednika vlade Eškola. Dan je tudi vzpodbudil posebna tajna srečanja na ravni funkcionarjev obeh zunanjih ministrstev in pa srečanja vodilnih funkcionarjev obeh obveščevalnih služb. Vendar se je nepripravljenost Jugoslavije očitno odražala v odnosu do Izraela od druge arabsko-izraelske vojne leta 1956 dalje.

Ob predlogu Dana so preko *Rdečega križa* posredno začeli z akcijo pri egiptovski vladi, da bi dosegli zamenjavo ujetih in obsojenih vohunov med Egiptom in Izraelom. Na prošnjo Dana so še naprej pomagali pri pobegih židovskih skupin in posameznikov iz Vzhodne Evrope preko Jugoslavije. Samo leta 1965 in 1966 so izstavili takim beguncem 110 viz.

Na pobudo Jugoslavije je Dan pridobil soglasje predsednika Eškola in zunanje ministrice Golde Meir za zbiranje podatkov o aktivnosti jugoslovanske ekstremne emigracije v Latinski Ameriki pred obiskom predsednika Tita. Enaka akcija je stekla v Evropi 1965–1967 v zvezi z nameranim obiskom predsednika Tita v Avstriji. Eškol je ukazal, da je treba »za Jugoslovane storiti vse, kar je mogoče in dati na razpolago najboljše sile v Evropi.« Zato so v ZSNZ prejeli elaborat o dejavnosti ustaške emigracije in elaborat o neonacističnih organizacijah v Evropi.

V obdobju od prekinitve diplomatskih odnosov z Izraelom 1967 do smrti Eda Brajnika 1983 je Dan že v letu 1968 omogočil gospodarski delegaciji iz Kopra, ki jo je vodil Vidko Hlaj, tedaj vodja proste carinske cone, izredno koristen obisk Izraela. Sklenjeni so bili trgovski aranžmaji in dogovori o pretoku blaga prek Luke Koper. Ravno tako so preko Kopra vozili kontejnerje z imetjem Židov, ki so se preko Dunaja izseljevali iz Vzhodne Evrope. V tem obdobju Dan ni prihajal v Jugoslavijo, temveč sta se z Brajnikom občasno informativno srečala v Avstriji, Italiji in Švici, da sta izmenjala informacije. Tako so še naprej dobivali koristne informacije in ocene izraelske politike, o dogajanju na Bližnjem vzhodu ipd. Akcijo je usmerjal ZSZZ, še posebno v času, ko je bil zvezni sekretar Miloš Minić. Brajnikove informacije je bral tudi predsednik Tito.

Za obdobje od leta 1983 do 1989 je značilno, da so bili stiki pogostejši. Dan je s soprogo Evo (Chavo) prišel v Jugoslavijo novembra 1983 zaradi Brajnikove bolezni prvič po sedemnajstih letih. Po dogovoru v SDV ZSNZ je prevzel nadaljnje stike z njim Marko Zore iz SDV RSNZ Slovenije, Dan in Eva sta tedaj obiskala Brajnika na smrtni postelji in pozneje Brajnikovo soprogo Zdenko.

Dan je že ob prvem obisku predlagal direktno vzpostavitev stikov med SDV in Mosadom. Ob soglasju z jugoslovanske strani je Dan marca 1984 pripeljal v Jugoslavijo namestnika direktorja Mosada in tako so bili vzpostavljeni stiki, ki so večkrat letno potekali izmenično v Jugoslaviji in Izraelu. Skupaj s predstavniki Mosada je Dan sprožil več iniciativ za politične stike med državama s ciljem postopnega obnavljanja diplomatskih odnosov, na podlagi katerega je prišlo tudi do kratkega srečanja na ravni zunanjih ministrov med Lazarjem Mojsovom in Šimonom Peresom na OZN v Ženevi.

Podal je tudi več iniciativ za gospodarsko sodelovanje oz. konkretne posle v turizmu, letalski industriji in leta 1985 pripeljal v Jugoslavijo Izaka (Yossi) Harela, ki je zastavil več aktivnosti finančnega in trgovskega značaja, ki pa v tem času še niso obrodile sadov.

Po pooblastilu obrambnega ministra Rabina sta jeseni 1986 Dan in Harel sprožila obširno iniciativo za sodelovanje na vojnogospodarskem področju med državama, ki do tedaj še ni bila realizirana.

Z Danom je Zore osebno komuniciral 3- do 4-krat letno v Jugoslaviji ali v Avstriji in o tem poročal.

Leta 1985 je jugoslovanska stran Dana s soprogo Evo in Harela peljala na ogled pristanišča Bakar, od koder so šle prve ladje z imigranti, ki jih je Harel vodil kot kapitan.⁸ Z Evo se je Dan spoznal v začetku dela pri preseljevanju Židov iz Jugoslavije, saj je bila zagrebška Židinja, ki se je med vojno rešila tako, da se je v Budimpešti izdajala za Nemko in tako dobila tudi zaposlitev. Njeni starši so bili likvidirani v Jasenovcu. Leta 1945 se je repatriirala v Jugoslavijo in je potem opravljala delo sekretarske židovske občine v Zagrebu, kjer je spoznala Dana. V Izrael se je izselila leta 1949. Eva je umrla avgusta leta 1987 in Danovi sodelavci in prijatelji Šimon Perez, Navon in drugi so ga prepričali, da nadaljuje s svojim delom pri preseljevanju Židov, da bo lažje prenesel osebno izgubo. Z delom je nadaljeval predvsem v Romuniji, kjer je odkupoval romunske Žide, da so se lahko preselili v Izrael. Svoje delo pri doseljevanju Židov iz Vzhoda je opravljal na Dunaju, v Zürichu, Ženevi, Londonu, New Yorku in Budimpešti.

Težave, ki jih je imel Edo Brajnik zaradi stikov s Shaikejem Danom, zaradi katerih so ga v Zveznem sekretariatu za notranje zadeve na podlagi ovadb posameznikov, prizadetih v času brionskega plenuma, razglasili kar za izraelskega vohuna, postanejo razumljivejše, če spremljamo pisne dokumente o stikih med obema obveščevalcema. Iz dokumentov SDV ZSNZ pričajo o obnovljenih stikih z Danom, ki je bil preimenovan v Alberta, in Markom Zoretom iz slovenske SDV, je razvidno, da v Beogradu o Yeshayahuju Danu niso imeli ne biografskih podatkov ne tistih, ki bi se nanašali na njegovo delo.⁹ Posebno je bilo brez podatkov obdobje od leta 1966 do 1976, ko so bili stiki obnovljeni na iniciativo ZS za zunanje zadeve. Podatke so začeli zbirati leta 1971, iz dokumentov pa je razvidno, da so bila vir poročila *Uprave varnosti* JLA, SDV Srbije in *Državnega sekretariata za zunanje zadeve*. Posebej je poudarjeno, da od SDV Slovenije niso dobili nobenih podatkov.¹⁰

⁸ Šubelj: *Prijatelj ali sovražnik?*, str. 15.

⁹ SI AS 1931, t.e. 2655, RTZ 750, Informacija o nekadašnji obaveštajni saradnji, činjenju uzajamnih usluga i kontakta između naše i izraelske obaveštajne službe.

¹⁰ SI AS 1931, t.e. 1136, 1270-17, Delovanje Izraelske obveščevalne službe proti SFRJ in vprašanja v zvezi z delom SDB na preprečevanju te dejavnosti.

Vsi dokumenti so bili izključno v Sloveniji in jih je Brajnik predal prav zato, da bi se rešil neupravičenih obtožb.¹¹

Edo Brajnik je bil član varnostno-obveščevalne službe od njene ustanovitve avgusta 1941, v VOS je bil najprej borec in obveščevalec, nato pa je postal vodja skupine VOS in nato poveljnik oddelka varnostne službe za Ljubljano. Pozneje je postal član centralne komisije VOS, katere sekretarka je bila Zdenka Kidrič, in poveljnik varnostne službe za vso Slovenijo. V Ljubljani, ki je bila pod italijansko okupacijo, je organiziral večino atentatov in diverzantskih akcij, med drugim tudi reševanje Zdenke Kidrič iz bolnice. Ilegalno je živel v Ljubljani do maja 1943, saj so ga okupatorji iskali na podlagi pričevanj zajetih sodelavcev in je bil dvakrat sojen v odsotnosti, zato pa se je s Centralno komisijo VOS preselil na osvobojeno ozemlje. Tu je organiziral oddelke varnostne in obveščevalne službe na Primorskem in Koroškem. Ko se je iz varnostne službe ustanovila divizija narodne obrambe, je na lastno željo prešel povsem na obveščevalno delo. Po razpustu VOS februarja 1944 je postal šef oddelka za inozemstvo pri *Odseku za notranje zadeve* pri predsedstvu SNOS, maja pa je prešel v oddelek za zaščito naroda – OZNA za Jugoslavijo, kjer je postal namestnik šefa I. odseka. Februarja je postal šef V. odseka. Brajnik je v življenjepisu napisal, da je bil njegov oče nacionalist, torej kot vsi Primorci nacionalno ozaveščen, saj se je skupaj z družino leta 1919, ko je Primorska pripadla Italiji, umaknil v Jugoslavijo in se preselil v Kamnik, kjer se je rodil tudi Edo Brajnik, in nato so se preselili v Mursko Soboto in po očetovi upokojitvi v Ljubljano. Narodnoosvobodilni boj je za Brajnika predstavljal vrednoto, medtem ko po lastni izjavi v partijskem življenju ni veliko sodeloval. Po vojaškem činu je bil polkovnik. V rubriki o poteku službe je navedel svoje zaposlitve po vojni: od 16. 5. 1945 do 31. 10. 1946 je bil šef odseka OZNE FLRJ. Od 1. 11. 1946 do 31. 12. 1960 je bil načelnik oddelka UDV; od 1. 1. 1961 do 20. 5. 1964 je bil pomočnik državnega sekretarja v *Državnem sekretariatu za notranje zadeve v Beogradu*. Od 21. 5. 1964 do 12. 3. 1965 je bil namestnik zveznega sekretarja v Zveznem sekretariatu za notranje zadeve. Tedaj se je vrnil v Slovenijo in bil od 29. 4. 1965 do 31. 5. 1967 član *Izvršnega sveta SRS*, od 9. 5. 1967 do 31. 1. 1975, ko se je upokojil, pa predsednik imunitetne komisije republiškega zbora in predsednik komisije za vprašanja mednarodnih odnosov skupščine SRS. V njej je delal tudi po upokojitvi vse do svoje smrti 3. 12. 1983.

O svojem delu nikoli ni pisal, označil ga je le kot delo na terenu, ker je sodeloval pri protiobveščevalnih nalogah. Ko je V. odsek prevzel vlogo protiobveščevalne zaščite in je Brajnik postal njegov vodja, je s tem prevzel nadzor nad britansko, ameriško in francosko obveščevalno službo, ne pa tudi nad sovjetsko, saj je bila OZNA ustanovljena po vzgledu Smerša. Po sporu z Informbirojem je 'objekt' protiobveščevalne zaščite postala tudi dejavnost sovjetskih misij, ustanov in organizacij, ki so med vojno ali po njej bile z njimi v stiku. To je bil čas, ko je Edo Brajnik začel sodelovati z Yeshayahujem Danom pri spremljanju izseljevanja Judov preko Jugoslavije. Sklep o pomoči je bil seveda sprejet na najvišjem mestu – v dogovoru Josipa Broza Tita in Aleksandra Rankovića, ki je bil vodja OZNE in UDBE, medtem ko je Edo Brajnik operativno izvajal prevzete naloge, ki so bile že opisane.

Brajnikovo protiobveščevalno delo je zajemalo od leta 1952 naprej tudi organiziranje protiobveščevalne mreže na jugoslovanskih veleposlaništvih v tujini. Pri tem je naletel na mnoge nepravilnosti in povezave mimo predpisanih. Najbolj ga je motil poskus nadzora po partijski liniji, kjer se je Ranković skušal vsiliti kot »spiritus agens« in s svojimi sodelavci, predvsem z namestnikom Stefanovićem, izdelati svojo mrežo, torej obveščevalno službo v obveščevalni službi. Ko je s temi ugotovitvami seznanil Tita, je bil to eden od povodov za brionski

¹¹ Šubelj: *Prijatelj ali sovražnik?*, str. 20–26.

plenium. Brajnik je že leta 1963 sklenil oditi iz Beograda, ker se ni strinjal, da so prislužno službo ločili od protiobveščevalne zaščite. Njegovi prošnji za premestitev leta 1962, ko je zbolel v Sovjetski zvezi, niso bili pripravljeni ugoditi. Končno so ga leta 1965 premestili v Ljubljano in je bil po posredovanju Shaikeja Dana operiran na srcu pri slovitem srčnem kirurgu DeBakeyu in nato še enkrat leta 1967, ko se mu je stanje ponovno poslabšalo.

Do prekinitve diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in Izraelom je prišlo 13. junija 1967 po zmagi Izraela v petdnevni vojni. Jugoslavija oz. predsednik Tito se je za to odločil po obisku v Moskvi 9. junija 1967, kamor je bil povabljen na sestanek voditeljev komunističnih partij in vlad evropskih socialističnih držav. To je bil prvi sestanek, ki se ga je udeležil, saj je dotlej udeležbo vedno odklanjal. Na moskovskem sestanku so se odločili, da vse socialistične države skupaj z Jugoslavijo prekinejo diplomatske odnose z Izraelom. Edina, ki te odločitve ni sprejela, je bila Romunija.

Kljub prekinitvi diplomatskih odnosov so bili na državnem sekretariatu za zunanje zadeve mnjenja, da se to ne nanaša na ostale odnose in so izbrali Avstrijo za državo, ki je zastopala interese Jugoslavije v Izraelu. Tudi vzdrževanje tajnih diplomatskih stikov, ki jih je Edo Brajnik po nalogu in z vednostjo Zveznega sekretariata za zunanje zadeve (a brez vednosti *Zveznega sekretariata za notranje zadeve*) še nadaljeval, je zagotavljalo informiranost najvišjega vodstva obeh držav o perečih mednarodnih problemih, kot je bil npr. leto pozneje vdor sil Varšavskega pakta na Češkoslovaško ali mednarodna teroristična dejavnost Črnega septembra in druge mednarodne grožnje miru.¹²

Hkrati pa je vzdrževanje teh stikov, ki so potekali seveda skrito očem javnosti, pri tistih, ki so se čutili poraženi na brionskem plenumu in so tudi sicer zastopali prosovjetska stališča, pomenilo velik problem za Edo Brajnika, saj so ga obtoževali neupravičenega bogatenja – prav zlorabe, na katero je sam naltel tako v službi državne varnosti kot pri vojaški obveščevalni službi. Po svoji službeni dolžnosti je posredoval pri mnogih stikih v korist Izraela, tudi pri posredovanju orožja, a se ni nikoli pri tem osebno okoristil. Prav tako je bila Jugoslavija v času neposredno po vojni edina država, ki je dovolila izselitev Judov iz Vzhodne Evrope preko svojega teritorija in za to ni zahteval denarja v nasprotju z Romunijo, Bolgarijo in Madžarsko ter pozneje tudi Sovjetsko zvezo, ki so zahtevale velika finančna sredstva za vsakega posameznega izseljenega Juda.

Ker je bil s stiki med Brajnikom in Shaikejem Danom seznanjen eden Brajnikovih povojnih sodelavcev Djordje Andjelković, po narodnosti Srb in med drugo svetovno vojno četnik, ki je po vojni pri svojem prekupčevanju v tujini bogato izkoriščal stike s sovjetsko obveščevalno službo, je Brajnika in preko njega celotno slovensko politično vodstvo obtožil zbiranja denarja za oboroževanje slovenske Teritorialne obrambe. Po njegovem ilegalnem imenu »Vrh«, s katerim so ga pridobili za sodelovanje v Srbiji oz. v Beogradu proti Sloveniji, se je vsa obveščevalna akcija imenovala »Vrh«, njeni »dosežki« pa so bili zbrani v »*Zeleno knjigo*«, kjer so se obtožbam proti slovenskemu vodstvu pridružili še ponarejeni nemški dokumenti, ki naj bi izvirali iz pisarn vojaških atašejev v tujini. Te obtožbe, ki so jih obravnavali na političnih forumih, so bile vzrok, da je Brajnik za lastno zaščito razpolagal z verodostojnimi dokumenti, ki so pričali, da stikov z Izraelom oz. njegovim obveščevalcem Shaikejem Danom ni imel na lastno pest, ampak je za vsak stik imel dovoljenje. Seveda pa zato ker je delal profesionalno, do dekonspiriranja stikov ni prišlo v vseh 35 letih skupnega dela, kar je Dan poudaril slovenski strani, ko mu je ponudila zamenjavo zaradi Brajnikove bolezn. Obtožbe, ki jih je Brajnik bil deležen, so seveda vplivale na njegovo zdravje, vendar je s stiki nadaljeval do svoje smrti leta 1983.

Po Brajnikovi smrti, ko sta stike nadaljevala Shaike Dan in Marko Zore,

¹² Šubelj: *Prijatelj ali sovražnik?*, str. 31–129.

je za sodelovanje med državama Shaike Dan ponudil turistične aranžmaje – letalsko zvezo z Dubrovnikom in Bledom ter druge gospodarske stike. Posebno so bili zainteresirani za obnovo pogodbe o transportu židovskega selitvenega blaga prek *Luke Koper*, saj je od leta 1974 naprej *Židovska agencija* preko Kopra odpravila 3500 kontejnerjev tega blaga. Za prevoz so na Dunaju ustanovili firmo »Adria International AG« in na otvoritev novih prostorov sta bila vabljeni tudi generalni konzul Jugoslavije na Dunaju in direktor *Luke Koper*. V letu 1986 so ocenili, da v Sovjetski zvezi na izselitev čaka še 400.000 Judov, saj Gorbačov ni izpolnil njihovih pričakovanj glede liberalizacije odhoda.¹³ V zvezi s tem je prišlo do pobude, da bi med Jugoslavijo in Izraelom vzpostavili zračno povezavo in da bi SFRJ kot letalski prevoznik sodelovala pri prevozu Židov iz Sovjetske zveze, kar bi za državo predstavljalo velik zaslužek. Pozneje so se odločili, da bi pri prevozi sodelovala tudi *Adria* in *Jat*, vendar je izraelska stran dvomila o varnosti poletov v zvezi s preprečevanjem terorizma. V pogovore o turističnih aranžmajih z MAOF AIRLINE je bil vključen tudi Egon Conradi kot direktor »Kompasa«.¹⁴ Branko Bračko je za jugoslovansko stran ocenil, da je »Albert«, kot so v dopisih preimenovali Shaikeje Dana, prišel v Jugoslavijo z natančno premišljenim načrtom, katerega končni cilj je otoplitev odnosov in ponovna navezava diplomatskih stikov. Predvsem naj bi želel preko SFRJ zagotoviti selitev Židov iz Sovjetske zveze, kjer jih je bilo 3 milijone, saj je to bil za Izrael edini rezervoar prebivalstva, s katerim lahko konkurira Arabcem. Glede na to, da je do sredine osemdesetih let Albert – torej Dan, spraval v Izrael že četrtno tedanjega prebivalstva, je imel izdelan načrt tudi za to selitev. Druga pomembna aktivnost, ki je potekala preko *Luke Koper*, pa je bil izvoz južnega sadja.¹⁵ Leta 1970 je izraelsko podjetje CMBI s sedežem v Tel Avivu odprlo v Kopru svoje predstavništvo, ki pa ga je zaprlo leta 1985 zaradi upada prometa preko Kopra, saj se je promet preusmeril na severnonemška pristanišča.¹⁶

Vse od začetka pa je Albert ponujal stike med jugoslovansko obveščevalno službo in Mosadom, katerega član ni bil, saj je bil na višjem položaju. Povedal je, da je Mosad stalna organizacija ne glede na stranko, ki je na oblasti.¹⁷ Uradni stiki med Menachemom Navotom, ki se je predstavil kot Rondowri in je bil leta 1984 drugi človek v Mosadu, in Shaikejem Danom na strani Izraela ter Markom Zoretom in Nebojšo Vidovićem kot predstavnikoma jugoslovanske obveščevalne službe so bili aprila 1984 v Zagrebu in so se nadaljevali z obiskom Dubrovnika. Stane Dolanc kot tedanji zvezni sekretar za notranje zadeve je januarja 1984 zavzel stališče, da je stike z Mosadom treba sprejeti in obdržati v strogi diskretnosti. Na sestanku so z jugoslovanske strani podali predloge za skupne interese: da občasno izmenjajo mišljenja o varnostnem političnem položaju v svetu, predvsem na Bližnjem vzhodu in drugod; da nasprotujejo terorizmu kot npr. Abu Nidalu; da spremljajo fenomen panislamizma; da spremljajo organiziranost jugoslovanske emigracije; da zaščitijo izraelske turiste na obisku v SFRJ predvsem v zvezi z varnostjo v civilnem letalskem prometu in da izrazijo načelni interes za tehnološka odkritja oz. njihovo uporabo.

Ne glede na vzpostavitev uradnih stikov pa so bili in ostali stiki med Danom oz. Albertom in Markom Zoretom kot drugi kanal, ki je tekel vzporedno in je ostal neodvisno od stikov med Mosadom in SDV. V dopisovanju so Jugoslovani za stike z Mosadom uporabili tajno ime »*Akcija TRIGLAV*«. Leta 1985 je prišlo do obiska predstavnikov SDV v Tel Avivu, pri čemer je z izraelske strani prišla ponudba za poslovanje z Izraelom. Yitzak Rabin, tedaj obrambni minister, je po-

¹³ SI AS 1931, t.e. 2897, 1270–19.

¹⁴ SI AS 1931, t.e. 2656, RTZ 750.

¹⁵ Terčon: *Usidrali smo se na morje*.

¹⁶ SI AS 1931, t.e. 2897, 1270–18.

¹⁷ SI AS 1931, t.e. 2655, RTZ 750..

nujal izdelavo kupol in havbic za sovjetske tanke, s katerimi je bila opremljena tudi JLA. Poročilo o obisku je sestavil leta 1986 tudi Marko Zore, ki se je za krinko predstavljal kot predstavnik Iskre. Albert je v pretežno želel govoriti o selitvi Židov v iz Sovjetske zveze v Izrael, saj mu je to nalogo posebej zaupal Šimon Peres, tedaj še predsednik izraelske vlade. Druga tema, ki pa je bila gospodarska, je bila Harelova vloga pri sodelovanju s poslovnežem Edwardom Wessom; ta naj bi bil pripravljen soinvestirati v razširjeno proizvodnjo avtomobilov JUGO v Kragujevcu, saj so nameravali preko podjetja Genex izvoziti 5000 jugov v Izrael.¹⁸ Na kosilu, ki sta se ga poleg Dana udeležila tudi Menachem Navot in Efraim Halevi, je tekla beseda tudi o vključevanju Jugoslavije v ameriško konzultantsko organizacijo za aplikacijo vesoljske tehnologije »The Center for Space Policy inc.«, katere načrt je bil tudi vzpostavitev satelitskih postaj.¹⁹

V letu 1986 po zamenjavi v Izraelu, ko je predsednik vlade postal general Shamir, je Harel kot poslovnež predlagal, da Jugoslavija kupi izraelsko orožje in vojaško opremo in da skupno nastopita tudi na tujih trgih, npr. v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki. Zato bi seveda morali ustanoviti skupno podjetje s sedežem v Avstriji ali na Dunaju. Akcijo je pred odhodom odobril Šimon Peres. Vsako informacijo o stikih z Albertom so posredovali v Sloveniji Stanetu Dolancu, Milanu Kučanu in Janezu Zemljariču in za Jugoslavijo zveznemu podsekretarju, šefu SDV Zdravku Mustaču. To velja tudi za informacijo o orožju, za katerega je bilo predlogo, da bi ga vozili pod panamsko zastavo. V letih 1987 in 1988 je informacije pošiljal republiški podsekretar Ivan Eržen. Leta 1987 je Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo zavzel negativno stališče do sodelovanja z Danom, tj. Albertom, in Joem, tj. Harelom, saj so se jim mešali v posle. *Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo* je namreč na veliko izvažal orožje za oboroževanje arabskih držav in seveda tudi Palestincev. O prepovedi stikov je Zdravko Mustač obvestil Janeza Zemljariča. Dana obvestilo niti ni presenetilo – vprašal je le, ali je to trajno ali trenutno. Očitno so potem stiki stekli s Slovenijo kot drugim kanalom oziroma so se nadaljevali brez prekinitve.

Kar se tiče gospodarskih stikov, je bil predlog, da bi v Izraelu bil velik posel za Jelovico in Marles pri gradnji montažnih hiš, saj ob velikem vseljevanju primanjkuje stanovanj, kakor tudi za Gorenje pri izdelavi hladilnikov in drugih gospodinjstskih strojev, ki bi jih izvažali preko Intertrada.

Zaradi gospodarske krize v SFRJ je prišlo s strani Izraela, in sicer od Harela, Rabina in Peresa, do predloga, da preko Kosberga, finančnika iz Texasa, odkupijo državne dolgove. Na jugoslovanski strani je predlog oblikoval Boris Škapin, pomočnik zveznega sekretarja za finance. Sestanek je bil predviden v New Yorku ali Washingtonu 26. 9. 1987.

Jugoslavija pa je podprla idejo Šimona Peresa o mednarodni konferenci o neposrednih pogajanjih Izraela z Jordanijo in Palestino. Zvezni sekretar za zunanje zadeve Raif Dizdarević se je 1987 sestal z Edgarjem Bronfmanom, predsednikom Svetovnega židovskega kongresa in nato v Ženevi še s Šimonom Peresom.

V letu 1988 so potekali razgovori s predstavniki Mosada v vili Jelovica na Bledu, ki se jim je pridružil tudi Albert. Jugoslovansko stran pa je vodil Boris Zore kot predstavnik SDV ZSNZ. Sestanek je bil na Bledu zaradi intifade, saj bi sicer morali imeti sestanek v Izraelu. Na sestanku so obravnavali v glavnem mednarodne odnose, in sicer poleg upora Palestincev na zasedenem ozemlju (intifada) tudi iraške vojaške uspehe v iraško-iranski vojni, v kateri je Izrael z orožjem zalagal Iran. V zvezi s terorističnimi skupinami so precejšen del sestanka posvetili delovanju teh ter možnosti SFRJ kot baze ali tranzitnega področja

¹⁸ Pozneje je prišlo do izvoza v ZDA.

¹⁹ Film Žige Virca »Houston, imamo problem!« na lahkoten način predstavlja del navedene problematike, a ne v zvezi z Izraelom, ampak z ZDA.

za terorizem na Bližnjem vzhodu. Poročila o obisku se razlikujejo glede na naslovnikarja – Marko Zore je poročal Tomažu Ertlu, medtem ko je Ivan Eržen poročal Dolancu, Kučanu in Zemljariču ter Mustaču v ZSNZ.²⁰ Janez Zemljarič je Marku Zoretu poslal za orientacijo stališča glede Izraela, ki jih je sprejel odbor zveznega sveta za zunanjo politiko glede stanja in perspektive odnosov med SFRJ in Izraelom. Na kratko rečeno je bistvo stališča, da diplomatskih odnosov Jugoslavija ne bo vzpostavila, dokler Izrael Palestincem ne prizna pravice do samoopredelitve. Olajšali pa so vizumske stike na ekonomskem, turističnem in drugih področjih.

Na srečanju na Dunaju leta 1989, ki se ga je poleg Marka Zoreta in Alberta udeležil tudi Yosi Harel, so obravnavali v glavnem notranjepolitično situacijo v Izraelu pred volitvami in srečanje med Šimonom Peresom in Budimirjem Lončarjem na generalni skupščini OZN v New Yorku. Govorili so tudi o težkem gospodarskem položaju v Jugoslaviji. V poročilu o tem srečanju za Zdravka Mustača je nekaj več podatkov, pridobljenih od Harela, ki je poročal o vključevanju Vuka Hamovića, sina generala Radeta Hamovića, v dejavnost Energoprojekta.

Sestava nove izraelske vlade, ki jo je vodil Yitzak Shamir, Šimon Peres pa je bil podpredsednik in Yitzak Rabin obrambni minister, ni vplivala na stike med SDV in Mosadom, ki je dobil novega direktorja. Ko je Janez Drnovšek postal predsednik predsedstva SFRJ, mu je Ivan Eržen poslal fotokopijo dokumenta »Osvrt o bilateralnim odnosima između SFRJ i države Izrael i prijedlog za uspostavljanje konzularnih odnosa«, ki so ga 15. 2. 1989 posredovali Stanetu Dolancu. Dokument je izročil Franc Kosi 9. 8. 1989 v sklopu dokumentov na temo IZRAEL – SFRJ. Dokument priča o vplivu židovskega lobija v ZDA in govori tudi o židovski skupnosti, katere 80 % so ubili nacisti in njihovi sodelavci med drugo svetovno vojno. Zato je na iniciativo *Srbsko-judovskega društva v Beogradu* in ob ustanovitvi *Židovskega kulturnega društva v Zagrebu* bil podan predlog, da se obnovijo diplomatski odnosi med državama.

V tem sklopu je bil tudi že omenjeni predlog za odlikovanje Yesayahuja ali Shaikeja Dana, v Izraelu znanega kot »ambasadorja Jugoslavije«, ki ga je podpisal zvezni sekretar za notranje zadeve Petar Gračanin. Stopnjo odlikovanja so sicer nato do podelitve 2. 3. 1990 spremenili.

Zadnje poročilo o stikih z Albertom je datirano s 16. 5. 1990 in sta ga prejela le Milan Kučan in Janez Drnovšek. Med obiskom v Tel Avivu na povabilo Alberta so se srečali s predstavniki Mosada in poslovneži. V zvezi s politično situacijo v Izraelu so si želeli, da bi Šimon Peres vzpostavil vlado levega centra, kar bi bilo v skladu z njihovim ciljem o priseljevanju Židov iz Sovjetske zveze. Menili so, da Gorbačov ne bo na oblasti več kot 12–18 mesecev, saj ga bo odstranila sovjetska armada (kar se je čez dobro leto tudi res zgodilo). Zmotili so se v sodbi, da zahodne službe Borisu Jelcinu ne pripisujejo posebnega pomena ali perspektive, saj so mu po neuspelem avgustovskem puču dejansko pomagale priti na oblast in se na njej tudi obdržati za ceno razpada države, ki je bila v korist ZDA. Mosada padec berlinskega zidu in stanje v Evropi po družitvi obeh Nemčij nista posebno zanimala. Edino, kar jih je skrbelo, je bila porast antisemitizma. V zvezi s situacijo v SFRJ so predstavniki Mosada sicer izrazili zadovoljstvo z uvajanjem političnega pluralizma, vendar tudi zaskrbljenost zaradi naraščanja nacionalizma. Presodili so, da utegne Jugoslavija zelo hitro razpasti, kar se je dejansko zgodilo v enem letu. Posebno jih je motila 'orientacija' HDZ in njenega vodje Miroslava Tuđmana, pri katerem naj bi zaznali antisemitsko noto.

Ob bližajočem obisku ambasadorja Milana Zupana v Izraelu je funkcionar Mosada poudaril, da se izraelska stran se ne strinja z delno obnovitvijo odnosov med državama, ampak želi le popolno obnovitev diplomatskih odnosov (dobro voljo pa bi pokazali z odstranitvijo »nezaželenih arabskih elementov« iz države).

²⁰ SI AS 1931, t.e. 2658, RTZ 750.

O stikih med Republiko Slovenijo in Republiko Izrael, ki so bili uradno vzpostavljeni leta 1992, v tem prispevku ne bom pisala, ker arhivi na to temo še niso odprti. Seveda so se stiki nadaljevali in so bili, kakor je povedal Šimon Peres v spodaj citirani izjavi, neformalni. Stiki med varnostno-informativno službo in Mosadom in pozneje med Slovensko varnostno-obveščevalno agencijo SOVO in Mosadom so zato tema drugih prispevkov in drugih raziskav, saj se ta omejuje na čas pred nastankom Republike Slovenije.

»Obe državi sta majhni po obsegu ozemlja in številu prebivalstva. Vendar smo oboji naleteli na velike težave pri uresničevanju svoje želje po neodvisnosti in lastni državi. Ves čas smo z naklonjenostjo spremljali prizadevanje Slovenije, da postane samostojna država z ugledom v mednarodnih odnosih. Neuradno smo sodelovali med osamosvojitveno vojno. Veseli smo bili, da lahko pomagamo Sloveniji uresničiti njene sanje, pri čemer smo dobro sodelovali s predsednikom Milanom Kučanom.«²¹

Šimon Peres, izraelski zunanji minister na obisku v Sloveniji 2002.²²

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS - Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t.e. 1136, 1270-17, OS Izraela.
- SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t.e. 2655, 2656, 2658, RTZ 750, Začetki sodelovanja z izraelsko obveščevalno službo ISIS
- SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t.e. 2897, 1270-18, Operativna obdelava 'SADJAR'
- SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t.e. 2897, 1270-19, Operativna obdelava 'TROS'

LITERATURA

- Dornik Šubelj Ljuba: *Ozna in prevzem oblasti 1944–1946*, Ljubljana 2013.
- Dornik Šubelj Ljuba: *Prijatelj ali sovražnik? Dokumenti o stikih med Edom Brajnikom in Danom Shajkejem (1944–1980)*, Viri št. 32, Ljubljana 2011.
- Orosel Nina: *Primerjava obveščevalno-varnostnega sistema Republike Slovenije in Republike Izrael*, diplomsko delo, Fakulteta za varnostne vede, september 2010.
- Režek Mateja: *Jugoslavija in nastanek Izraela: Delitev Palestine in ilegalno prese-ljevanje Judov (1945–1948)*, v: *Acta Histriae* 21 (2013), št. 3.
- Režek Mateja: *Jugoslovansko-izraelsko tajno sodelovanje v senci prve arabsko-izraelske vojne in spora z Informbirojem (1948–1953)*, v: *Acta Histriae* 21 (2013), št. 4.
- Bezci B. Egemen: *Turkey's Intelligence diplomacy during the Second World War*, v: *Journal of Intelligence History* 15 (2016), št. 2.
- Romerstein Herbert: *Aspects of World War II History Revealed through »ISCOT« Radio Intercepts*, v: *The Journal of Intelligence History* 5 (2005), št. 1.
- Terčon Nadja: *Usidrali smo se na morje*, Piran, 2015.
- TV SLO 1, Odmevi 30. 9. 2016, *Pogovor s Ksenijo Horvat ob smrti Šimona Peresa*.
- Virc Žiga: *Houston, imamo problem!*, Koprodukcija, Ljubljana 2016.

²¹ Pogovor s Ksenijo Horvat ob smrti Šimona Peresa, TV SLO 1, Odmevi 30. 9. 2016.

²² Pogovor s Ksenijo Horvat ob smrti Šimona Peresa, TV SLO 1, Odmevi 30. 9. 2016.

SUMMARY

FROM YUGOSLAV-ISRAELI TO SLOVENIAN-ISRAELI RELATIONS IN THE LIGHT OF THE STATE SECURITY ADMINISTRATION DOCUMENTS: COOPERATION BETWEEN STATE SECURITY ADMINISTRATION (UDV) AND MOSSAD SINCE 1946

Secret relations between State Security Administration and Mossad Lealiyah Bet date back to 1946 and started due to migration of Jews from the Eastern Europe to Palestine. The relations were established by Edo Brajnik - Štefan, head of Counterintelligence Department of Yugoslav State Security Administration and Israeli informer Shaike Dan. Yugoslavia was providing a large part of what the emerging Jewish country needed the most: people and arms. During the first Arab-Israeli war and the conflict between Yugoslavia and the Soviet Union, the secret cooperation between the two countries became even stronger and relations between Shaike Dan and Edo Brajnik whose secret Israeli name was Prijatelj grew into perfect political, military, and economic cooperation. The article highlights secret relations between Yugoslavia and Israel between 1948 and 1953, especially secret arms transfers for Israeli army and their transfer through Yugoslavia before and during the first Arab-Israeli war, Israeli supply of western technology for Yugoslav industry during the conflict with Cominform and the cooperation between State Security Administration and Mossad in 1950s. After 1953, the actual space for cooperation between the two countries became narrower since the doctrine of peaceful active coexistence which led to closer relations with Arab countries became the centre of Yugoslav external policy. After 1967, when the diplomatic relations between Yugoslavia and Israel were interrupted, the secret contacts between Prijatelj – Edo Brajnik and Shaike Dan remained strong which was very uncomfortable for Brajnik since he was accused of being an Israeli agent in Belgrade. After Brajnik's passing in 1983, the contacts with Shaike Dan, named Albert by Slovenian State Security Administration, continued and were used in Slovenia's efforts to achieve independence in 1991. Official contacts between the Republic of Slovenia and the Republic of Israel were established in 1992.